

Denne teksten er å anse som en høringsuttalelse fra meg :)

<https://www.journalisten.no/har-de-dode-behov-for-et-saerskilt-vern-i-pressens-etiske-regelverk/578383>

Beste hilsen

Stian Eisenträger

I hvilken grad påligger det pressen et ansvar for å ta hensyn til omdømmet til døde personer, spør Stian Eisenträger, til daglig ansvarlig redaktør i Forsvarets forum. Illustrasjonsfoto: Gorm Kallestad / NTB

DEBATT:

Har de døde behov for et særskilt vern i pressens etiske regelverk?

4.9-utvalgets forslag om å inkludere et eksplisitt hensyn til «avdødes ettermæle» i Vær varsom-plakaten, reiser en rekke filosofiske, etiske og ikke minst praktiske spørsmål.

Stian Eisenträger REDAKTØR I PAPPAPERMISJON

PUBLISERT Torsdag 22. juni 2023 - 18:37

[Del på Facebook](#) [Del på Twitter](#) [Del på e-post](#)

- Dette er et debattinnlegg. Innlegget uttrykker skribentens egne synspunkter.

Hvorvidt man kan skade en person etter sin død, er blitt debattert i mer enn 2000 år. Aristoteles antydte i sin etikk at bekymringer for omdømme og for avkoms velvære overskrider menneskers levetid.

Det heter etter normal folkeskikk at man skal ha respekt for de døde, men i hvilken grad påligger det pressen et ansvar for å ta hensyn til omdømmet til døde personer?

Dette spørsmålet dukker opp med ujevne mellomrom, og har gjort det blant annet i kjølvannet av Dagbladet-reportasjen [«Den usynlige»](#) fra 2010, som skildret livsløpet til en person som døde ensom, og ikke minst i kjølvannet av Stavanger Aftenblads 60 sider lange reportasje [«Gi meg litt lykke før jeg dør»](#) fra 2019, som handlet om livet til en kvinne, som begynte nokså vanlig på Jæren, men som etter hvert ble preget av rus og psykiatri, kriminalitet og prostitusjon, og en rekke ulike aktører som forsøkte å hjelpe.

Pussig av utvalget

[4.9-utvalget har godt og grundig dokumentert](#) hvilken usikkerhet og påfølgende nedkjølende effekt selvmordspunktet i Vær varsom-plakaten slik det står i dag kan ha på journalistikken. Derfor er det pussig at utvalget uten særlig redegjørelse foreslår å ta inn et generelt hensyn til «avdødes ettermæle» - som skal gjelde i alle saker, uansett dødsårsak - i Vær varsom-plakaten.

Både om man skal legge til et så vidtomfattende tillegg i Vær varsom-plakaten i seg selv, og ikke minst ordlyden i det, mener jeg krever et minst like grundig forarbeide som det man har gjort i forkant av endringene i punkt 4.9.

[Forrige fredag la lederen for 4.9-utvalget](#) frem sine konklusjoner for styret i Norsk Presseforbund. Utvalgets arbeid har resultert i en 45 sider lang rapport, hvor de foreslår å endre selvmordspunktet til følgende:

«Ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk er det god presseskikk å vektlegge en nøktern fremstilling. Vis hensyn til de som er direkte berørt. Vær varsom ved omtale på et tidlig tidspunkt. Ved beskrivelse av metode og sted kreves høy aktsomhet».

Dette syns jeg er et meget godt forslag, som gjennom andre setning inkluderer hensyn ikke bare til de pårørende, men også «den personen som enten forsøker å ta sitt liv eller som har tatt sitt liv, og andre personer tett på hendelsen. Det kan være venner, og det kan i noen tilfeller også være profesjonelle hjelpere», ifølge utvalget.

Eget forslag

Utvalget fikk også anledning til å se på endring av andre punkter, dersom det var naturlig. 4.9-utvalget har i den anledning foreslått at setningen «Vis hensyn til avdødes ettermæle» skal legges til i [punkt 4.3](#), som en forlengelse av å vise respekt for privatliv.

[Utvalget foreslår dette](#) fordi «I innspill til utvalget og i diskusjoner er det kommet frem at hensynet til avdødes ettermæle ikke omtales spesifikt i dagens VVP. Dette er et hensyn som ikke nødvendigvis ivaretas av pårørende. Ved økt åpenhet i omtale av selvmord kan det være på sin plass med en bevisstgjøring av hensynet til avdøde. Dette kan gjelde når familiemedlemmer står frem og forteller om noen som har tatt sitt eget liv, og dersom noen spekulerer i årsaker til at noen har tatt livet sitt».

Hvor grundige diskusjonene det refereres til har vært, fremkommer ikke av den knappe én-siders korte redegjørelsen om akkurat dette tillegget.

«Ettersom hensynet til de avdøde vil gjelde dødsfall uavhengig av dødsårsak, mener utvalget at det ikke er naturlig å plassere dette elementet i punkt 4.9. Utvalget mener at hensynet til ettermæle passer best inn i punkt 4.3 som handler om privatliv», forklarer utvalget i sin

innstilling og påpeker at det foreslåtte tillegget «er med på å styrke den avdødes vern som et selvstendig rettssubjekt».

Avslutningsvis i sin redegjørelse påpeker riktignok utvalget at det foreslåtte tillegget om hensyn til avdødes ettermæle i punkt 4.3 «ikke er ment å hindre omtale av forhold knyttet til avdøde som er av stor offentlig interesse, for eksempel i omtale der avdøde er involvert i alvorlige kriminelle handlinger og der bakenforliggende forhold er relevante».

Får meg til å stusse

Nettopp dette siste får meg til å stusse ved hele hensikten ved å innføre et slikt punkt. Er det i det hele tatt noen hensikt, når de sakene man først og fremst har ønsket å treffe dreier seg om selvmord - og dette allerede er godt dekket opp i forslaget til ny 4.9?

Det tilhører sjeldenhetene at de døde selv søker offentlighetens lys, og grunnlaget for at mediene omtaler døde personer er jo nettopp det at det av en eller annen grunn er knyttet stor offentlig interesse til dem.

Dessuten medfører den bastante formuleringen «Vis hensyn til avdødes ettermæle» en høy risiko for å misoppfattes ute i offentligheten, hvor det er grunn til å tro at formuleringen vil oppfattes som kategorisk.

Redegjørelsen fra utvalget rundt et eksplisitt vern av «ettermælet» til de døde, mener jeg for øvrig inneholder flere svakheter:

For det første er en avdød rettslig sett ikke lenger et [rettssubjekt](#), slik utvalget hevder, i og med at de døde ikke lenger har rettsevne. De døde har riktignok et visst, om enn begrenset, personvern. Som advokatene **Christian With** og **Elisabeth Skatvedt** skriver i [denne artikkelen](#), er avdøde personer i Norge til en viss grad beskyttet mot ærekrenkelser i henhold til skadeserstatningsloven:

«Det følger av loven at hvis den krenkede døde mindre enn 15 år før krenkelsen fant sted, kan krav om oppreisning settes frem av hans nærmeste. Hvem som anses som avdødes «nærmeste» er opplistet i straffeloven, og inkluderer blant annet ektefelle, slektninger i direkte linje og søsken (samt deres ektefeller) stesøsken, fosterforeldre, forlovede mv.»

Det er derfor interessant at 4.9-utvalget i sin (korte) redegjørelse for behovet for et eget punkt om hensynet til «avdødes ettermæle» først og fremst begrunner dette nettopp i dét at de pårørende ikke nødvendigvis ivaretar dette hensynet.

Hvem skal klage?

Et rent praktisk spørsmål blir da: Hvem skal kunne klage inn en sak til PFU på dette punktet? Det er jo åpenbart at den som skulle være direkte berørt ikke kan klage selv - i og med at vedkommende er død. Hvem skal da kunne klage på avdødes vegne, om ikke de etterlatte? Skal absolutt alle kunne klage, slik som det fungerer med barnepunktet 4.8? Eller skal det eksklusivt være generalsekretæren i Norsk Presseforbund som får benytte sin initiativrett i slike saker?

Det kan virke som at 4.9-utvalget beveger seg i retning av den samme logikken som gjør seg gjeldende med barnepunktet, hvor PFU kan tilsidesette foresattes vurderinger, med begrunnelse i hensynet til barnets beste.

Jeg vil imidlertid hevde at det er et par grunnleggende forhold som skiller kategoriene barn og avdøde, som også gjør det spesielt krevende å tilsidesette avdødes etterlatte - selv om man skulle mene at disse ikke ivaretar avdødes ettermæle på best mulig måte:

I motsetning til de døde, er barn levende, identifiserbare og selvstendige rettssubjekter, og oppfyller dermed eksistenskravet. Barnepunktet 4.8 sier at «det god presseskikk å ta hensyn til

hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet». Dermed oppfyller barn - i motsetning til de døde - erfaringskravet, det vil si at de kan oppleve følelsene som hører til å bli krenket. Vær varsom-plakaten beskytter barn spesielt, både fordi de ennå ikke er modne nok til å forstå de eventuelle konsekvensene av å stille opp i media, men også fordi de potensielt kan bli utsatt for helt håndfaste konsekvenser, som de må leve med gjennom et helt liv. De døde er og blir døde.

Åpner en dør

Den eller de som måtte bli spesielt berørt av en eventuell krenkelse av ettermålet til en død person, må jo sies å være nettopp de etterlatte, eller de «nærmeste», om man skal benytte strafferettens begrep. Her er det eksempelvis nærliggende å tenke på de såkalte NS-barna, tyskerbarn og andre krigsbarn. Åpner man opp for at alle og enhver kan bli krenket på en avdøds vegne, åpner man en dør som man ikke har kontroll på.

Hvilket trykk ville det ikke blitt på PFU-sekretariatet dersom et medie hadde avslørt at en krigshelt ikke var like heltemodig som den offisielle etterkrigshistorien ville ha det til? Og hvilken tillitskrise ville oppstå mellom klagerne og PFU dersom klager vedrørende manglende hensyn til ettermæle ble avvist fordi saken hadde stor offentlig interesse?

En død persons ettermæle er dessuten ikke statisk, men vil være i utvikling over tid. Det samme vil oppfatningene av hva som er et godt og dårlig ettermæle være. Og hvilken tids standarder skal legges til grunn når man vurderer hva som er et godt ettermæle? Nåtidens standarder for hva som gjelder som stigmatiserende opplysninger, eller standardene da den nå avdøde personen levde?

Ta for eksempel den glitrende dokumentaren Aftenposten publiserte for noen måneder siden, om [den homofile presten som levde et dobbeltliv før han døde av aids](#) for mindre enn 30 år siden. Den avdøde hadde kun fortalt noen få av sine nærmeste tillitspersoner om legningen og sykdommen, og la mye energi i å skjule begge deler - nettopp fordi han ville opplevd en full offentliggjøring som stigmatiserende - den gang. Likevel har broren samtykket i at Aftenposten omtalte saken. Dette er da, slik jeg forstår det, en sak som kunne risikert å bli felt på ettermæle-punktet.

Ulike sperrefrister

Ser man til regelverket offentlige arkiver forholder seg til, er det satt ulike sperrefrister for når taushetsplikten for en opplysning opphører og materialet fritt kan benyttes.

Dette er regulert både i forvaltningsloven med forskrift, og i særlovgivning.

Hovedregelen etter forvaltningslovens § 13c er at taushetsplikten bortfaller etter 60 år.

[Arkivverket](#) skriver at «Ifølge forvaltningslovforskriften § 11 kan Riksarkivaren i det enkelte tilfellet bestemme at taushetsplikten for personlige opplysninger skal gjelde utover 60 år eller den fristen andre lover setter. Forskriften setter ingen grense for hvor lenge taushetsplikten kan forlenges, men i praksis har den ofte vært forlenget til enten 80 eller 100 år. 80 år er den vanligste grensen, og har normalt vært brukt i saker som inneholder opplysninger om for eksempel farskaps-/bidragssaker. Taushetsplikten er 100 år der hvor det finnes opplysninger om adopsjon og barnevernssaker. Forlengelse av taushetsplikten til 100 år kan også være aktuelt i saker hvor det finnes andre spesielt sensitive personopplysninger».

Dette er noe PFU også ville måttet skjule til i eventuelle ettermæle-saker.

[Norsk Redaktørforening](#) skriver at Den europeiske menneskerettsdomstolen i Strasbourg har lagt vekt på følgende momenter for å avveie hvorvidt man straffefritt kan publisere en ærekrenkelse:

- Er det et forhold av samfunnsmessig interesse?

- Dreier deg som offentlige personer eller privatpersoner?
- Er det faktapåstander eller verdivurderinger?
- Er det videreformidling av påstander eller er det mediets egne?
- Har man gjort tilstrekkelige undersøkelser av faktum?
- Har den som er blitt utsatt for ærekrenkelsen fått komme til orde?

Skadeerstatningsloven legger på sin side opp til at de nærmeste ikke lenger kan kreve oppreisning på vegne av avdøde etter 15 år. Da veier hensynet til ytringsfriheten, historieskriving og samfunnsinteressen tyngst, slik at man ikke skal risikere å bli saksøkt fra perifere etterkommere.

Spørsmålet blir da hvordan PFU ville forholdt seg til klager på presseomtale som er til ugunst eller direkte skade for en død persons «ettermæle».

Har min tvil

Jeg har mine tvil til om et ettermæle-punkt - slik det forslaget står nå - vil bringe norsk presseetikk fremover. En eksplisitt hensyntagen til avdødes ettermæle mener jeg blir overflødig fordi disse hensynene ivaretas av flere universelle punkter i dagens Vær varsom-plakat, for eksempel:

- Faktakontroll og kildebredde (3.2)
- Saklighet og omtanke (4.1)
- Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, etnisitet, nasjonalitet og livssyn. Vær varsom ved bruk av begreper som kan virke stigmatiserende. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende (4.3).
- Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold (4.7).
- Samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger (4.14).
- De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvar (4.15).

Jeg frykter imidlertid at formuleringen i det foreslåtte ettermæle-punktet vil virke villedende, skape usikkerhet og være egnet for misforståelser - både blant journalister, og hos publikum. Med den foreslåtte formuleringen tror jeg at i stedet for å øke åpenheten rundt selvmord, risikerer man selvsensur og mindre åpenhet om forhold som angår døde personer generelt. De dødes ettermæle kan i seg selv ikke være det mest tungtveiende hensyn pressen skal ta.

Dersom de døde skal få særegne hensyn eksplisitt nedfelt i Vær varsom-plakaten, bør det nedsettes et eget utvalg som ser spesifikt på disse spørsmålene, og det bør vurderes et helt eget punkt som omhandler døde personer.

På generelt grunnlag mener jeg imidlertid at pressen bør ha hovedfokus på hensynene til de levende. Det er i dag en gruppe ikke er eksplisitt nevnt i Vær varsom-plakaten, men som burde vært det:

Personer som ikke er i stand til å ivareta sine egne interesser.

Dette inkluderer for eksempel personer med demens, annen alvorlig sykdom, skader, alvorlig fysisk og psykisk funksjonsnedsetning, tungt rusmisbruk - og også de døde.